

BOJANA MILIĆEVIĆ MARINKOVIĆ

Univerzitet „Union – Nikola Tesla”, Fakultet za sport, Beograd*

NINO MANOJLOVIĆ

Univerzitet „Union – Nikola Tesla”, Fakultet za sport, Beograd

INKLUZIJA I SPORT

Sažetak: *Inkluzija i sport su dva posebna fenomena čiji spoj čini da se i putem institucija kao što su sportske organizacije omogući učešće u sportskim aktivnostima svim osobama sa invaliditetom, bez obzira na funkcionalnosti. U ovom radu primenjena je teorijska analiza primene inkluzije u sportu, a podaci su dobijeni iz dosadašnjih istraživanja objavljenih u naučnim časopisima iz oblasti društvenih i sportskih nauka, zbornika radova međunarodnih naučnih skupova, referentne literature, kao i iz ličnog iskustva autora ovog rada. Primena osnovnih principa obrazovne i socijalne inkluzije u sportu stvara pozitivno okruženje za napredovanje dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, kao i pozitivan odnos društvene zajednice prema ovoj populaciji.*

Ključne reči: *inkluzija, sport, deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*

1. Uvod

Sport predstavlja poseban fenomen koji daje prostor, šansu i mogućnost svakoj osobi, bez obzira na psihofizičke sposobnosti, da učestvuje i bude integralni deo društva. Kao takav, doprinosi uključivanju u sportske programe osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, kao i njihovih porodica, osnažuje ih i čini da se poboljša njihov položaj u društvenoj zajednici. Sport može biti idealno sredstvo i metod za ostvarivanje principa inkluzije u njenom punom značenju i smislu i zato se sve više koristi bez obzira na vrstu razvojne smetnje i stepen invaliditeta, naročito kod dece. Primena inkluzivnih principa u sportu omogućava deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom da pokažu svoje jake strane i kapacitete i budu uključena u društvo bez obzira na individualne razlike.

Sušтина uključivanja i bavljenja fizičkom aktivnošću osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom ogleda se u činjenici da sportska aktivnost pozitivno utiče na samopouzdanje, samopoštovanje, socijalizaciju, prihvatanje okoline i pomaže ostvarenje društvene jednakosti.

U radu je korišćena metoda opservacije i deskriptivna metoda na osnovu višegodišnjeg iskustva i rada autora ovog rada sa decom sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

* mbojana482@yahoo.com

2. Pojam inkluzije

Reč inkluzija (lat. *inclusio*) latinskog je porekla i znači uključanje, uključivanje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi, uračunavanje i podrazumevanje (Vujaklija, 1980). Ako se šire posmatra pojam inkluzije, može da se definiše kao „pravo učešća svih osoba, pa i osoba sa smetnjama u razvoju, u društvenom životu, bez obzira na pol, na njihove fizičke i mentalne sposobnosti, nacionalno i versko poreklo, kao i na socijalni i ekonomski status, uz poštovanje njihovih potreba i mogućnosti” (Milićević Marinković, 2021). Kada se govori o inkluziji i njenoj primeni u bilo kom segmentu društvenog života, pa i u sportu, mora se uvažiti činjenica da ona treba da se odnosi na sve grupe koje su u većem riziku da budu diskriminisane, a ne samo na osobe sa smetnjama u razvoju. Iz tog ugla gledano, inkluzija se odnosi na prevazilaženje „politike isključivanja”, a podrazumeva kontinuirano pronalaženje načina za povećanje učešća svih osoba u društvenom životu (Đević, 2015).

Društvo i okruženje „inkluzivno su obrazovani i osvešćeni” ukoliko svaka osoba sa smetnjom u razvoju i invaliditetom, bez obzira na različitost, ravnopravno i pod jednakim uslovima ima mogućnost da uživa sva ljudska prava. To se odnosi na društvo u celini, ne samo na pojedince, na primenu svih zakonodavnih propisa, obezbeđene tehničke i arhitektonske uslove, potkrepljene domaćim i međunarodnim dokumentima koji garantuju jednaka prava u društvu svakom pojedincu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Inkluzija u sportu je institucionalizovano uključivanje sportista sa invaliditetom u sistem sportskih priprema i takmičenja, a u skladu sa paradigmom socijalne inkluzije. Socijalna inkluzija predstavlja proces kojim se svim članovima jedne društvene zajednice, posebno onima koji su prepoznati kao osetljive ili ranjive grupe, treba osigurati da participiraju u životu zajednice, uživajući u odgovarajućem životnom standardu i drugim dobrima vezanim za ekonomski, socijalni i kulturni život, primereno optimalnim mogućnostima društva čiji su članovi. Ovo se posebno odnosi na tzv. vulnerabilne društvene grupe, u koje spadaju i osobe sa invaliditetom (Gadžo-Šašić, 2018).

Naša zemlja je ratifikovala tri međunarodna dokumenta koja se konkretno tiču sporta i socijalne inkluzije, a to su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine, Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija iz 1989. godine i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine. Od domaćih zakonskih dokumenata oslanja se na Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom iz 2006. godine i Zakon o sportu iz 2016. godine.

Dakle, kada se govori o inkluziji i njenoj primeni u bilo kom segmentu društvenog života, pa i u sportu, smatra se da ona treba da se odnosi na sve osetljive društvene grupe i na sve pojedince koji su u riziku od diskriminacije, ne samo na osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Sport treba i mora da bude prostor za poštovanje ljudskih prava, fer-pleja, dostupnosti, razbijanja predrasuda, razvoja tolerancije i

humanosti, a sve u smeru postizanja najvažnijeg cilja: stvaranja jednakih šansi i „ostvarivanja prava na jednakost”.

3. Dete sa smetnjama u razvoju i invaliditetom

Dete sa smetnjama u razvoju je pre svega dete. „Svako dete, bilo ono sa smetnjom u razvoju ili ne, ima iste osnovne potrebe – da bude voljeno, prihvaćeno i sigurno” (Došen i Gačić-Bradić, 2005).

Dete sa smetnjama u razvoju je dete koje „ima teškoće u razvoju i nije u mogućnosti da postigne ili održi zadovoljavajući nivo zdravlja i razvoja, ili čije zdravlje i razvoj mogu znatno da se pogoršaju bez dodatne podrške ili posebnih usluga u oblasti zdravstvene zaštite, rehabilitacije, obrazovanja, socijalne zaštite ili drugih oblika podrške” (WHO, 1997). Još uvek su prisutne nesuglasice oko adekvatne terminologije koja bi mogla da se koristi, a da ne bude uvredljiva i diskriminišuća. Za razliku od ranije, kada je korišćena terminologija za koju se smatra da je bila previše gruba i da je previše etiketirala i naglašavala problem koji opisuje osobu sa invaliditetom, danas se najviše u literaturi koriste termini *osobe sa invaliditetom* i *osobe sa smetnjama u razvoju*.

Jezik je veoma moćan i izbor termina koji se koriste može biti od posebnog značaja. Shodno tome, koristi se izraz *dete sa smetnjama u razvoju* radije nego *ometeno dete* i na taj način u prvi plan se stavlja njegovo biće, a ne stanje (UNICEF, 2007).

Ipak, ne sme se izgubiti iz vida da *dete sa smetnjama u razvoju* nije zbog toga manje dete, već dete koje se drugačije razvija, dete koje je osobeno jedinstveno, a koje ima bazične potrebe kao i svako drugo dete. Na primer, dete sa smetnjama vida ili sluha može da postigne isto što i dete tipičnog razvoja, ali sve to postiže uz dodatnu podršku i uz primenu sredstava asistivne tehnologije. Za vaspitača ili nastavnika veoma je važno da zna osobenost puta kojim je potrebno povesti dete u vaspitno-obrazovnom radu (Vigotski, 1996), odnosno da zna da kreira okruženje za učenje i pruži obrazovnu podršku detetu u vaspitno-obrazovnom radu.

Prema Salapuri (2018), Svetska zdravstvena organizacija (WHO, 2001), u pristupu definisanju pojma smetnji u razvoju deteta, polazi od stava da je smetnja u razvoju konstrukt proizvoda složene interakcije između stanja zdravlja osobe i kontekstualnih činilaca (sredinskih i ličnih). U tom smislu definisani su sledeći osnovni pojmovi koji su u vezi sa opštim kontekstom smetnji u razvoju:

- Oštećenje (*Impairment*) – gubitak ili abnormalnost (prisustvo patološke strukture koja može, ali ne mora, da ometa funkcije);
- Ometenost (*Disability*) – ograničenje ili odsustvo sposobnosti za obavljanje aktivnosti na način i u obimu koji se smatra normalnim za ljudsko biće (podrazumeva ometanje funkcija);

- Hendikep (*Handicap*) – smetnja proizašla iz oštećenja ili ometenosti koja ograničava i sprečava osobu u ispunjenju osnovnih životnih uloga.

4. Primena inkluzije u sportu

Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije (WHO), deset procenata ukupnog broja stanovnika čine osobe sa nekim oblikom smetnji u razvoju ili invaliditetom. U cilju pomoći porodicama dece sa smetnjama u razvoju, dostupnosti socijalno-zdravstvenih usluga države, poboljšani su pravni okviri, ali je i dalje evidentno siromaštvo tih porodica jer nemaju dovoljnu finansijsku podršku (Jovanović, 2018).

Uključivanjem dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u zajedničke aktivnosti, naročito u sportske aktivnosti, stvara se obostrana dobrobit koja ide ka cilju razvoja i ostvarenja svih vrednosti sporta, pre svega fer-pleja i ravnopravnosti. Deca iz tipične populacije razvijaju empatiju, solidarnost, socijalne veštine, dok deca sa smetnjama u razvoju bude svoje skrivene potencijale i sposobnosti i imaju osećaj prihvaćenosti, što je od nemerljivog značaja za njihovo psihičko napredovanje. Sport je važan faktor za podsticanje emocionalne adaptacije koja je u direktnoj vezi sa socijalnom adaptacijom. Bolji i kvalitetniji socijalni odnosi, bolja prihvaćenost od strane vršnjaka, uzročno-posledično su povezani, jer se ostvaruju bolji obrazovni rezultati kada je reč o osobama sa smetnjama u razvoju, što pokazuju mnoge istraživačke studije (Green et al., 1980; Austin & Draper, 1984; Spasenović, 2008).

Kljajić i saradnici (2013) navode da je potreba za fizičkom aktivnošću kroz sport od velikog značaja u rehabilitaciji, jer pomaže ponovnom formiranju celokupne ličnosti čiji integritet može biti narušen, kroz readaptaciju i resocijalizaciju. Pored potvrđivanja sopstvenih kapaciteta, angažovanjem „jakih strana“, sport doprinosi poboljšanju i uspostavljanju kvalitetnijih međuljudskih odnosa i boljem prilagođavanju socijalne sredine na potrebe osoba sa invaliditetom. Sport se primenjuje u rehabilitaciji osoba sa invaliditetom i nakon toga, kroz rekreaciju i vrhunski sport. U tom smislu, socijalna inkluzija kao savremeni fenomen je način i sredstvo za razvoj socijalnih veština i socijalne uključenosti osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u život zajednice.

Bolji i kvalitetniji socijalni odnosi i bolja prihvaćenost od strane vršnjaka uzročno-posledično su povezani i vode ka ostvarivanju boljih obrazovnih postignuća dece sa smetnjama u razvoju, što dokazuju mnoge istraživačke studije (Green et al., 1980; Spasenović, 2008). Zbog toga sportske aktivnosti predstavljaju važan segment za sprovođenje i razvoj obrazovne i socijalne inkluzije.

Dosadašnja iskustva autora ovog rada govore da je većina dece koja su direktno zavisna od svojih roditelja i njihove podrške (tj. socijalno uključena u velikoj meri), saglasnosti da ih dovode i motivišu da učestvuju ili se uključe u određenu sportsku aktivnost, manje socijalno adaptibilna i teže se prilagođavaju novom okruženju. Ovi razlozi smanjuju njihovo angažovanje u sportskim aktivnostima mnogo više nego sama

razvojna smetnja. Zato je veoma važno razvijati socijalne veštine, kako deteta sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, tako i roditelja, tj. primarne porodice. Jedno od Istraživanja (Zhalilov, Evseev, Evseeva & Makhov, 2020), o socijalnoj podršci potpuno slepih fudbalera vezanih za njihove obrazovne i slobodne aktivnosti, ukazuje da je od nemerljivog značaja uloga socijalnog radnika, odnosno osobe koja pruža neposrednu podršku (kod nas su to lični pratilac deteta i personalni asistent za odrasle) i njihova podrška.

U praksi postoji puno primera gde je inkluzivni sport dao pozitivne rezultate u psihološkom i motoričkom napredovanju dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Eksperimentalna studija primene adaptiranog programa malog fudbala kod osoba sa Daunovim sindromom (Milićević Marinković, 2021), primena adaptiranog karate programa u tretmanu osoba sa smetnjama u razvoju (Salapura, 2018), program terapije igrom za povećanje fleksibilnosti kod dece sa cerebralnom paralizom (Armstrong & Yaggie, 2001) i primena programa plivanja i vežbanja u vodi kod dece sa cerebralnom paralizom (Jorgić, 2014) nalaze se među primerima pozitivnog uticaja adaptiranih sportskih programa na fizički i psihosocijalni status dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Takođe, u literaturi postoji niz studija koje su se bavile vezom između kognitivnih i motoričkih funkcija kada je sportski program dobro osmišljen i na stručan način primenjen kod ove populacije (Japundža-Milosavljević, Đurić-Zdravković i Gagić, 2016; Chen, Tseng, Hu & Cermak, 2009; Fratrić, Rakočević, Vukajlović i Goranović, 2013; Johnson, 2009). Takođe, u našoj zemlji postoje sportske organizacije (klubovi) koji su primeri dobrog, stručnog rada i entuzijazma u radu sa decom sa smetnjama u razvoju. Među njima su i sledeći: Džudo klub Sensei iz Sombora, u plivanju Sportska akademija Svimbo, Beogradsko udruženje Snaga pokreta u primeni elementarnih igara u radu sa decom smetnjama u razvoju dece školskog i predškolskog uzrasta, Košarkaški klub Singidunum iz Beograda, Savez za rekreativni sport osoba sa invaliditetom iz Beograda i mnogi drugi.

Socijalna i obrazovna inkluzija dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom veoma je kompleksan i dugotrajan proces, koji podrazumeva postojanje odgovarajućih uslova u kojima se nesmetano odvija vaspitanje i sportsko obrazovanje ove populacije. Takođe, ovaj proces mora da sprovodi dobar tim koji je u saradnji sa roditeljima ili starateljima dece sa smetnjama u razvoju, koji poznaje njihove specifične sposobnosti i kapacitet, koji je spreman da prilagođava okruženje i primenjuje različite strategije podrške deci kako bi savladali nove veštine. Čitav proces treba da bude realizovan na osnovu dobro osmišljenog plana kako bi se deca sa smetnjama u razvoju uključila u zajedničke sportske aktivnosti i život sa decom tipične populacije.

5. Zaključak

Usaglašavanje zakonodavnih, teorijsko-praktičnih i tradicionalnih koncepata vaspitanja i obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju je osetljiv proces i zahteva strpljenje i

vreme. Pored toga, reforma u oblasti obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom uvek zahteva raspravu širokog kruga kompetentnih institucija, vladinih i nevladinih organizacija, ali isto tako i pojedinaca (Radovanović, 2008), što je veoma slično i u primeni inkluzije u sportu i sportskim organizacijama, ali i na časovima fizičkog vaspitanja u obrazovnom procesu.

Primena principa obrazovne i socijalne inkluzije u sportu zahteva stvaranje otvorenog i fleksibilnog sistema čiji je cilj da dete sa smetnjama u razvoju i invaliditetom napreduje u skladu sa svojim mogućnostima, ali u okruženju i uslovima koji su prilagođeni tako da omogućavaju veću pravednost i pružaju veće šanse, jednake deci iz tipične populacije. Svakodnevna interakcija dece iz tipične populacije i dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom utiče na obostranu bolju socijalizaciju, prihvatanje različitosti, stvaranje pozitivnih iskustava, razvoj poštovanja, prijateljstva i razumevanja, što sve zajedno čini jedan dobar inkluzivni pristup i rad, a dugoročno ima pozitivan uticaj na razvoj inkluzivnog društva.

Literatura

- Došen, Lj., i Gačić-Bradić, D. (2005). *Vrtić po meri deteta – priručnik za primenu inkluzivnog modela rada u predškolskim ustanovama*. Beograd: Save the children UK.
- Gadžo-Šašić, S. (2018). Problemi socijalne inkluzije osoba sa invaliditetom. *DHS – Društvene i humanističke studije*, godina III, broj 1(4), 87–108.
- Green, K. D., Forehand, R., Beck, S. J., & Vosk, B. (1980). An assessment of the relationship among measures of children's social competence and children's academic achievement. *Child Development*, 51(4), 1149–1156.
- Chen, Y., Tseng, M., Hu, F., & Cermak, S. A. (2009). Psychosocial adjustment and attention in children with developmental coordination disorder using different motor tests. *Research in Developmental Disabilities*, 30(6), 1367–1377.
- Fratrić, F., Rakočević, R., Vukajlović, D., i Goranović, K. (2013). Komparativna analiza motoričkih funkcija zdravih i učenika sa intelektualnim smetnjama. U: M. Jovanović i Đ. Nićin (ur.), *III Međunarodna konferencija Sportske nauke i zdravlje, zbornik radova*. Banja Luka: Univerzitet Aperiion, 342–351.
- Japundža-Milisavljević, M., Đurić-Zdravković, A., i Gagić, S. (2016). Faktori uspešne koordinacije pokreta kod učenika s lakom intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(3), 329–344.
- Jovanović, I. (2018). *Situaciona analiza: Položaj dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u Republici Srbiji*. Beograd: Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije.
- Johnson, C. C. (2009). The Benefits of Physical Activity for Youth With Developmental Disabilities: A Systematic Review. *American Journal of Health Promotion*, 23(3), 157–167.

- Jorgić, B. (2014). *Efekti primene programa plivanja i vežbanja u vodi kod dece sa cerebralnom paralizom, doktorska disertacija*. Niš: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Nišu.
- Kljajić, D., Dopsaj, M., Eminović, F., i Kasum, G. (2013). Sport u rehabilitaciji osoba sa invaliditetom, *Zdravstvena zaštita*, 42(3), 58–66.
- Lazor, M., Marković, S., i Nikolić, S. (2008). *Priručnik za rad sa decom sa smetnjama u razvoju*. Novi Sad: Novosadski humanitarni centar.
- Milićević Marinković, B. (2021). *Uticaj adaptiranog programa malog fudbala na sposobnost motornog učenja i psihosocijalni status osoba sa Daunovim sindromom, doktorska disertacija*. Novi Sad: Fakultet za sport i psihologiju, Univerzitet Edukons.
- Salapura, S. (2018). *Efekti adaptiranog karate programa u tretmanu osoba sa smetnjama u razvoju, doktorska disertacija*. Novi Sad: Fakultet za sport i psihologiju, Univerzitet Edukons.
- Spasenović, V. (2008). *Vršnjački odnosi i školski uspeh*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Radovanović, D. (2008). *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi*. Edicija: radovi i monografije. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu.
- WHO (1997). *The International Classification of Impairments, Activities and Participation (ICIDH 2)*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2001). *International classification of functioning, disability and health*. Geneva: ICF.
- Vigotski, L. S. (1996). *Osnovi defektologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- UNICEF (2007). *Promoting the rights of children with disabilities*. Innocenti research Centre.
- Đević, R. (2015). *Socijalna interakcija učenika sa smetnjama u razvoju u osnovnoj školi, doktorska disertacija*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Zhalilov, A., Evseev, S., Evseeva, O., & Makhov, A. (2020). Social support of athletes in the sport of the blind (on the example of mini-football 5x5 B1). *BIO Web of Conferences*, Volume 26. DOI: 10.1051/bioconf/20202600068.

BOJANA MILIĆEVIĆ MARINKOVIĆ

University "Union – Nikola Tesla", Faculty of Sport, Belgrade

NINO MANOJLOVIĆ

University "Union – Nikola Tesla", Faculty of Sport, Belgrade

INCLUSION AND SPORT

Summary: *Inclusion and sport are two separate phenomena whose fusion through institutions such as sports organizations enables all disabled people to participate in sports activities, regardless of the degree of disability. This study is based on a theoretical analysis of the application of inclusion in sport. All the data were collected from the previous studies published in journals of sport and social sciences, books of proceedings of international scientific meetings, and also the personal experience of the author of this paper. The application of the basic principles of educational and social inclusion in sport creates a positive environment for the progress of disabled children and children with developmental disabilities, and it fosters a positive social attitude towards these individuals.*

Keywords: *inclusion, sport, disabled children and children with developmental disabilities.*

Datum prijema rada: 03.11.2022.

Rad prihvaćen za objavljivanje: 21.11.2022.